

УДК 378.635.5.113

ІННОВАЦІЇ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ващенко І. В.

У статті розглядається моніторинг як ефективний засіб отримання інформації про функціонування освітньої системи та її компонентів. В умовах кардинальної модернізації національної освіти в Україні це є надзвичайно важливим, оскільки надає змогу вчасно усунути можливі прорахунки та розробити стратегію подальшого розвитку освіти.

Ключові слова: моніторинг, модернізація національної освіти, єдиний освітній простір.

В статье рассматривается мониторинг как эффективное средство получения информации о функционировании образовательной системы и ее компонентов. В условиях кардинальной модернизации национального образования в Украине это чрезвычайно важно, поскольку дает возможность своевременно устранить возможные просчеты и разработать стратегию дальнейшего развития образования.

Ключевые слова: мониторинг, модернизация национального образования, единое образовательное пространство.

The author considers monitoring as an effective means of obtaining data on performance of the education system and its components. This is extremely important in conditions of the cardinal modernization of the national education in Ukraine because it gives possibility to eliminate errors in time and work out a strategy for further development of education.

Key words: monitoring, modernization of the national education, common educational space.

Постановка проблеми. Якість вищої освіти має визначальне значення для успішного розвитку будь-якої країни. Революційні зміни технологій і, як наслідок, швидкий перехід від індустріального до інформаційного суспільства спираються на рівень інтелектуальних ресурсів країни, а пов'язана з цим геополітична конкуренція провідних країн за інтелектуальні ресурси стає одним із найважливіших факторів, що визначають не лише економіку, а й політику нового століття. У зв'язку з цим рівень інтелектуального потенціалу країни, що є похідною від якості вищої освіти, стає важливим фактором економічної і політичної самостійності країни, фактором її виживання. Безумовно, така глобальна проблема потребує скоординованих цілеспрямованих зусиль держави, суспільства, вищої школи.

Якісний рівень освіти забезпечується в світі за допомогою відповідних механізмів, що отримали назву моніторингу, який розуміється як система збирання, опрацювання та розповсюдження інформації про діяльність освітньої системи, що забезпечує безперервне відстеження її стану і прогноз розвитку. Об'єктами моніторингу можуть бути як окремі підсистеми освіти, так і різні аспекти й процеси, що відбуваються у цій системі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Моніторинг розглядається як ефективний засіб отримання інформації про функціонування освітньої системи та її компонентів. В умовах кардинальної модернізації національної освіти в Україні це є надзвичайно важливим, оскільки надає змогу вчасно усунути можливі прорахунки та розробити стратегію подальшого розвитку освіти. Не менш важливим є порівняння національної системи освіти з іншими країнами – узгодження різних параметрів сприятиме скорішому входженню України в єдиний освітній простір [4].

Згідно з визначенням Міжнародної організації зі стандартизації (стандарт ISO - 8402) якість – це сукупність властивостей та характеристик продукції або послуг, які надають їм здатність задовольняти потреби, які є або які будуть [4]. Ці стандарти ввели також такі поняття, як забезпечення якості, управління якістю, поклали початок сертифікації систем якості, під якою розуміється сукупність організаційних структур, відповідальності, процедур, процесів та ресурсів, що забезпечують загальне управління якістю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливістю освіти є більш складна, ніж для продукції, структура споживачів освітньої діяльності – освітньої продукції. Споживачами освітніх послуг та продукту освітньої діяльності є як самі студенти, їхні батьки, підприємства, на яких будуть працювати фахівці, так і суспільство та держава в цілому, які використовують (ефективно чи неефективно) цей потенціал. У зв'язку з цим якість освіти можна визначити як: сукупність властивостей та характеристик освітнього процесу, які надають йому здібність формувати такий рівень професійної компетентності, який задовольняє потреби, які є або які будуть, громадян, підприємств і організацій, суспільства і держави. Основні властивості та характеристики освітнього процесу, що визначають його якість, наочно можна представити у вигляді діаграми (рис. 1):

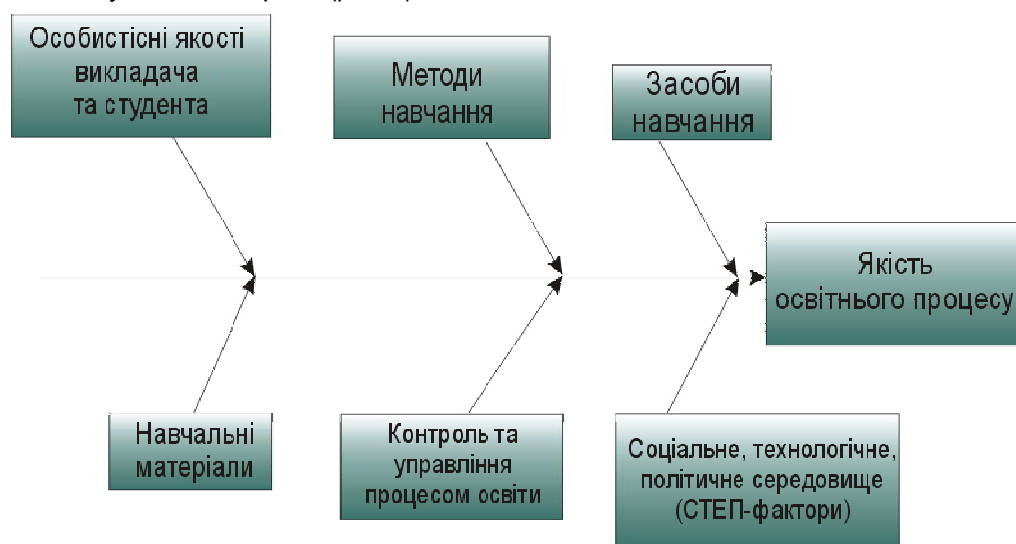

Рис. 1. Діаграма освітнього процесу

Можна виділити три групи, властивості та характеристики яких є визначальними щодо якості освітнього процесу: особистість викладача і студента та якість навчальних матеріалів, методи навчання та форми контролю і управління навчальним процесом, засоби навчання та соціальне, технологічне, економічне, політичне середовище.

Відповідно до Проекту Закону України "Про вищу освіту", вища освіта – це рівень освіти, який здобувається особою в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, ґрунтується на базовій та повній загальній середній освіті, завершується здобуттям особою академічної або професійної кваліфікації за підсумками державної атестації в акредитованому закладі; система вищої освіти – це заклади вищої освіти, наукові, науково-методичні і методичні установи, науково-виробничі підприємства, державні і місцеві органи управління та самоврядування в галузі вищої освіти, а також зв'язки між ними [5].

Отже, система освітнього процесу складається з елементів, що взаємопов'язані та впливають один на одного, формуючи її якість. Застосуємо системний підхід для спрощення аналізу впливу та взаємозв'язку компонент цієї системи і розглянемо освітні процеси, що відбуваються у цій системі. Ці процеси традиційно поділяються на: вхідні, процеси всередині системи, вихідні, дія зворотного зв'язку.

Нижче показані основні елементи системи вищої освіти та процеси, що в ній реалізуються (рис. 2).

В контексті процесів, що відбуваються у даній системі, зупинимося на деяких ключових моментах, які розширюють подане вище визначення якості освіти.

Перш за все, якість можна визначити як ступінь досягнення мети, а отже, вона залежить від мети, яку визначає кожний із суб'єктів освітньої діяльності. Це студенти, викладачі, науковці, роботодавці, держава. Саме багатовимірність мети освіти, яка по-різному формулюється учасниками і споживачами освітньої продукції, і призводить до нової альтернативи: критеріальна чи відносна якість. Ця філософська альтернатива може реалізуватися лише на розумному співвідношенні кількісних і якісних показників освітнього продукту [4].

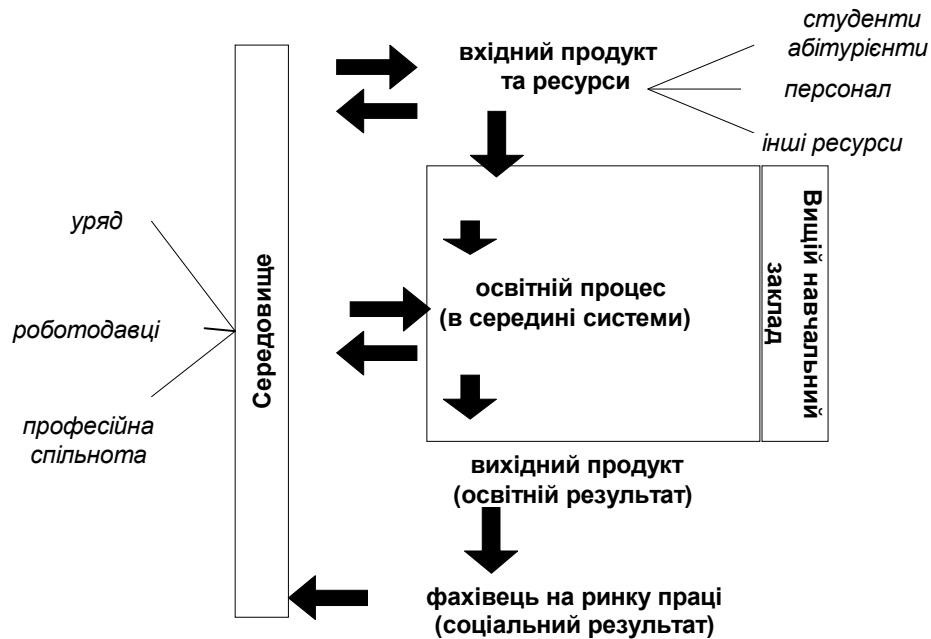

Рис. 2. Схема системи та процесів вищої освіти

По-друге, поняття "продукт освітньої діяльності" – це рівень професійної компетентності випускників вищої школи. А якість його підготовки дозволяє йому мати певну соціальну цінність та відповідати потребам і можливостям ринку праці. Контроль за рівнем підготовки абітурієнтів та професійної компетентності випускників (із застосуванням сучасних методів вимірювання та оцінювання), управління навчальним процесом (із застосуванням сучасної системи тотального менеджменту якості) та система державних стандартів як засіб управління якістю освіти є лише компонентами системи, яка формує, впливає та забезпечує якість вищої освіти в країні. Держава, суспільство і особистість є основними дійовими особами, які впливають на рівень освітньої продукції, а ринок праці є арбітром. З іншого боку, всі вони потребують наявності чіткої системи управління якістю вищої освіти для управління потенціалом людських ресурсів країни, що, в свою чергу, потребує дієздатної системи оцінки та моніторингу якості освіти.

Поняття якості стало більш важливим для закладів вищої освіти і тому, що було підняте питання – чи дійсно усе ще можливо забезпечувати ту саму якість у межах того самого фінансування.

Тобто суспільство вимагає відповідальності і гарантій якості. Держава обіцяє надавати більшої автономії, якщо буде забезпечена якість. Тому оцінювання якості освіти має здійснюватися шляхом як внутрішньої, так і зовнішньої експертизи.

Існують різні підходи до зовнішньої оцінки якості (EQA) [4]. Якість може вимагатися, наприклад, при акредитації навчального закладу. В інших випадках (для ранжування) потрібна порівняльна якість, коли, наприклад, держава хоче асигнувати або перерозподілити кошти. EQA може також використовуватися для виявлення слабких і сильних сторін з метою поліпшення освітніх послуг, що надаються.

Якість для держави – це кількісні показники продуктивності галузі у контексті з витратами. Для роботодавця – це професійні та особистісні якості фахівців. Зовсім інший зміст має якість в очах студентів. Для них вона пов'язана з індивідуальним розвитком і підготовкою до самостійного життя в суспільстві.

Для держави EQA забезпечує збір такої кількості об'єктивної інформації, наскільки це взагалі можливо щодо стану закладів вищої освіти і настільки високої об'єктивності вимірювань, наскільки дозволяє якість. Загальні принципи щодо оцінки якості можна сформулювати наступним чином:

- визначити, що таке якість;
- встановити стандарти для неї;
- встановити певні показники продуктивності;
- виміряти, наскільки ці стандарти досягнуті.

На цій підставі можна приймати рішення.

В основі такого розуміння EQA лежать три припущення:

- якість може бути визначена;
- показники продуктивності чітко пов'язані з якістю;
- якість може бути виміряна кількісно та об'єктивно.

Аналіз державних документів показує, що в них використовують терміни управління (контроль) якістю і вимірювання якості. Контроль і вимірювання є перш за все констатуючими за природою. Держава зацікавлена продемонструвати суспільству в цілому і парламенту особливо, що все знаходиться під контролем, гроші розподіляються виправдано, відповідно до бюджету і т. ін. Отож проблема держави – довести, що кожного разу, коли зміни у граничних умовах торкаються якості, приймаються правильні рішення. Показники продуктивності, таким чином, є дуже корисними при оцінюванні результатів політики держави і різних установ [6].

Занепокоєння університетів пов'язане, по-перше, з тим, чи зможуть вони забезпечити високу якість в умовах, встановлених державою, і як вони зможуть переконати суспільство, що їх заклад забезпечує найвищу за даних обставин якість. Хоча мета – покращення якості скрізь, де це можливо, головне питання: як гарантувати, що навчання пристосовано до зміни граничних умов.

Якщо розглядати природу концепції якості щодо вищої освіти, то можна ще раз підкреслити, що: по-перше, якість освіти означає різні речі для різних її споживачів, по-друге, якість пов'язана як із процесом, так і з результатом освітнього процесу.

Таким чином, якість – дуже складна категорія. Отже, ми не можемо говорити про якість взагалі, ми повинні говорити про якість для кожного із її споживачів. З іншого боку, ми повинні також розглядати різні аспекти якості. Так, необхідно визначити якість вхідного продукту, якість процесу і якість вихідного продукту, який ще поділяється на якість освітнього продукту (професійну компетентність випускників) та якість управління у використанні цього продукту державою.

Розглядаючи систему показників продуктивності, ми можемо поділити їх на кількісні та якісні. Кількісними показниками є часто базові дані (кількість студентів, викладачів, відсів), але вони не повідомляють про якість виконання – вони дають тільки основну інформацію. Хоч показники продуктивності піднімають питання, вони ніколи не дають відповіді.

Так звані якісні показники продуктивності можуть розглядатися як елементи, що впливають на якість і будуть взяті до уваги при оцінці якості.

Показники продуктивності ніколи не можуть говорити за себе, але повинні інтерпретуватися експертами. У тих випадках, де вони є об'єктивними, вони повинні розглядатися не як показники продуктивності, а як статистичні дані або інформація щодо керування.

Встановлення якості і гарантія якості не може базувати лише на вимірюванні якості, порівняльних оцінках або управлінні якістю з боку держави чи інших зовнішніх споживачів освітнього продукту. Якість повинна бути гарантованою, у першу чергу, шляхом постійної уваги до якості з боку навчальних закладів, які цей продукт продукують. Система внутрішньої оцінки якості має наступні елементи (рис. 3):

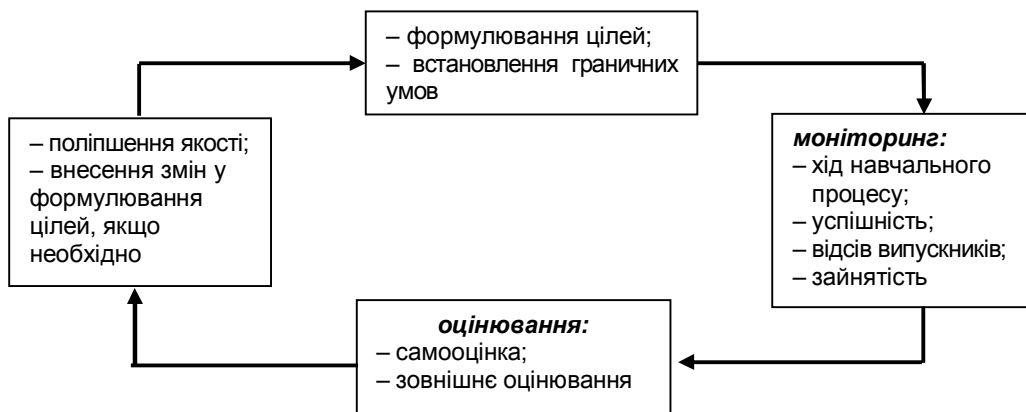

Рис. 3. Внутрішня гарантія якості освіти

Цілі навчального закладу встановлюють структуру рекомендацій до гарантій якості. Вони повинні бути чітко сформульовані і відповідати науковим, соціальним та державним вимогам.

Гарантування якості забезпечується результативною системою моніторингу. Ця систему внутрішнього моніторингу повинна надавати звіти про хід навчального процесу, дані щодо успішності, відсіву випускників, їх працевлаштування. Використовуючи ці дані, можна прослідкувати за всім процесом підготовки, починаючи від прийому і закінчуючи випуском.

Якість вищої освіти, безумовно, є основою створення простору європейської вищої освіти. Тому потрібно підтримувати подальший розвиток гарантій якості на рівні навчальних закладів, національному та європейському рівнях.

Згідно з принципами автономії навчальних закладів, первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі, і таким чином, забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

У 2013 р. національні системи гарантії якості включають:

- визначення відповідальності органів та навчальних закладів;
- оцінку програм закладів, яка включає внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів та публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікації або подібні процедури;
- міжнародну участь, співробітництво та створення спілок, що опікуються перевіркою якості.

На європейському рівні було домовлено про розробку узгоджених стандартів, процедур та рекомендацій із питань гарантії якості, а також щодо впровадження системи рівноправного розгляду та акредитації агенцій чи органів, які цим займаються [6].

Перелічене можна розглядати як певну програму наших дій з удосконалення наявних в Україні систем внутрішнього (ректорський контроль) та зовнішнього (Державна інспекція, експертні ради ДАК) контролю.

Потрібно також прискорити розробку закону про систему неперервної освіти протягом усього життя. Мета – збільшити можливості для навчання незалежно від віку, включаючи різноманітні програми, в тому числі професійні з визнанням попередньої освіти. Структура і окремі розділи цього документа вже сформовані, вони, зокрема, включають розділи щодо дистанційної та післядипломної освіти.

Таким чином, зрозуміло – спектр завдань, що стоять перед вищою школою України, досить широкий і стосується багатьох аспектів діяльності, які передбачені в Програмі дій Уряду, Національній доктрині розвитку освіти. Проте головний акцент має бути зроблено на мобілізацію зусиль університетів, викладачів, студентів щодо входження України до Болонського процесу [1].

З цією метою у Міністерстві освіти і науки України затверджено спеціальні заходи, які передбачають проведення серії конференцій, семінарів, робочих нарад, завершення розробки і впровадження нормативних документів, що визначають шляхи модернізації системи вищої освіти в контексті Болонського процесу, покращання інформування громадськості, розвиток міжнародного співробітництва і презентації освіти України на міжнародній арені [3].

Усвідомлюючи важливість володіння якісною освітою, Україна активно почала розбудову національної системи моніторингу якості: розроблено законодавче забезпечення (Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. за № 1095 про деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти), відбувається апробація окремих її складників (експеримент із зовнішнього тестування навчальних досягнень учнів Центру тестових технологій МФВ, моніторинг якості освіти медичного спрямування), реалізуються регіональні моніторингові програми, триває пошук інноваційних технологій для ефективного проведення моніторингових процедур [2].

В рамках Проекту Програми розвитку ООН "Освітня політика та освіта "рівний – рівному" здійснюється підтримка дій уряду зі створення платформи для успішного становлення національної системи моніторингу якості освіти. Зокрема, в червні 2004 р. спільно з Міністерством освіти і науки України, Академією педагогічних наук України та Науково-методичним центром середньої освіти МОНУ було організовано установчий семінар "Моніторинг якості освіти як інструмент освітньої політики", що став важливим координаційним заходом для тих, хто підтримує та бере активну участь у

розбудові національної моніторингової системи. Узгодження спільних дій та обговорення стратегії розвитку системи моніторингу якості в Україні дало змогу готувати дослідження, присвячені національному досвіду в моніторинговій царині. Освітня з різних регіонів України виклали свої напрацювання у формі аналітичних документів з аналізу освітньої політики, що містять опис проблеми, детальне оцінювання впливу соціальних і економічних чинників та конкретні рекомендації з її розв'язання [6].

Висновки. Вищеперелічені проекти та програми дозволять підвищити та покращити якість підготовки фахівців і модернізувати систему вищої освіти в контексті Болонського процесу.

Незважаючи на досягнення освіти в Україні, які забезпечує нова соціо-політична система (демократичність, гнучкість), в масовому вимірі освіта стала менш якісною, а переважна більшість випускників вищих навчальних закладів (особливо нових) неконкурентоспроможна на європейському ринку праці. Це зобов'язує менше говорити про власні досягнення, а все більше аналізувати світові та європейські тенденції реформування освіти і відповідно до цього напружено та послідовно вдосконалювати нашу професійну сферу діяльності.

Водночас участь системи вищої освіти України в болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не має призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Навпаки, її стан треба глибоко осмислити, порівнявши з європейськими критеріями і стандартами, та визначити можливості її вдосконалення на новому етапі. При цьому еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства. Вона має розвиватися в гармонійному взаємозв'язку з суспільством у цілому, беручи на себе роль його провідника.

Модернізація системи вищої освіти в Україні (Закон "Про вищу освіту" та низка нормативних актів Міністерства освіти і науки) має деякі спільні ознаки з Болонським процесом (введення ступеневої системи освіти), але за більшістю напрямів вона йому не відповідає. Це пов'язано з тим, що вихідні концепції такої модернізації не були зорієнтовані на інтегрування національної системи освіти в європейський простір. Вони більшою мірою мали "внутрішній" характер і переважно зводилися до "прилаштування" системи вищої освіти до нових внутрішніх реалій. На сучасному етапі концепцію реформування вищої освіти слід докорінно переглянути і створити програму послідовного її зближення з європейським освітнім і науковим простором [1].

Тому в даний час потрібно створити систему управління якістю вищої освіти, яка б передбачала рівну участь і відповідальність учасників навчально-виховного процесу в реалізації стратегії поліпшення якості вищої освіти. Підвищити відповідальність викладачів за якість освітньої діяльності, а студентів – за якість вищої освіти. Запровадити ефективний механізм оцінювання кінцевих результатів та їх оприлюднення. Розширити застосування експертних і тестових методів оцінювання рівня знань та компетентності. Підвищити об'єктивність оцінювання знань, умінь та навичок студентів під час проведення ректорського, поточного контролю та екзаменаційних сесій.

Література

1. Журавський В. С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. – К. : ІВЦ "Видавництво "Політехніка", 2003. – 200 с.
2. Кремень В. Г. Болонський процес: зближення, а не уніфікація / В. Г. Кремень // Дзеркало тижня. – 2003. – № 48 (473), 13–19 грудня.
3. Матеріали науково-практичного семінару "Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації". – Львів : Львівська політехніка, 21–23 листопада 2003. – 111 с.
4. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні : рекомендації з освітньої політики / під заг. ред. О. І. Локшиної – К. : К. І. С., 2004. – 160 с.
5. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 – 2004 рр.) / за ред. В. Г. Кременя ; авт. колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ імені В. Гнатюка, 2004. – 147 с.
6. Степко М. Ф. Болонський процес у фактах і документах / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 52 с.